ภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาจากเตาหลังเต่าของชาวมอญเกาะเกร็ด

วิวัฒน์ ปัญญาตระกูล*

Received : February 6, 2019
Revised : May 12, 2019
Accepted : May 29, 2019

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ภูมิปัญญาการสร้างเตาหลังเต่าของชาวมอญเกาะเกร็ด และ 2) ศึกษาลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาที่ได้จากเตาหลังเต่า โดยมีวิธีการศึกษาทั้งการรวบรวมข้อมูลเอกสารจากแหล่งทุติยภูมิต่าง ๆ และการรวบรวมข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการลงพื้นที่ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำเครื่องปั้นดินเผาและผู้สืบทอดการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ผลการศึกษาพบว่า 1) เครื่องปั้นดินเผาจากเกาะเกร็ดล้วนผ่านการเผาจากเตาแบบเดิมที่มีชื่อว่า เตาหลังเต่า ก่อสร้างด้วยอิฐมอญขนาดใหญ่ที่เผาสุกแล้วนำมาก่อขึ้นเป็นตัวเตา โดยวิธีการทำเตาหลังเต่ามีทั้งหมด 5 ขั้นตอน คือ (1) การก่อเตา (2) การทำพื้นเตา (3) การก่อผนังเตา (4) การก่อหลังเตา (5) การก่อปล่องเตา และ 2) ลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาที่ได้จากเตาหลังเต่า มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ประกอบด้วย โอ่ง อ่าง และอ่างกะเทิน ลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาจะมีสีส้มอ่อนเนื้อดินไม่เคลือบ สามารถกักเก็บความเย็นได้ ทั้งนี้ เครื่องปั้นดินเผาจากเตาหลังเต่ามีการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและตกทอดเป็นมรดกมาจนปัจจุบัน

คำสำคัญ : เตาหลังเต่า เครื่องปั้นดินเผา เกาะเกร็ด

ผู้รับผิดชอบบทความ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิวัฒน์ ปัญญาตระกูล คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โทรศัพท์ 08 1657 2438 E-mail : vivatphanyatrakul@gmail.com

* ศบ.(เซรามิกส์), ศม.(เซรามิกซ์) Otis College of Art and Design, USA., ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

The Local Wisdoms of Pottery Crafting by Utilizing Cambered Kilns the Mons in Kohket Island

Vivat Phanyatrakul*

Abstract

This research aimed to study: 1) local wisdom of the construction of the cambered kiln; and 2) characteristics of potteries crafted by utilization of this type of kiln. Data were collected through revision of secondary source documents and application of qualitative field research methods including participant observation, in-depth interviewed with experienced potters, and successors of the potter households.

This study found that : 1) potteries were crafted by utilization of traditional kiln so called the cambered kiln. This type of kiln was constructed by 5 steps including : (1) masonry of firebricks,; (2) constituted from the foundation; (3) the base; (4) the lining; and (5) the back and the chimney; and 2) KohKret's potteries comprised small and large wares such as earthen jars and washbasins. These potteries have characteristics of being unglazed earthen wares with light of range color and with certain degree of thermal insulation capability. Furthermore, they also have been used in daily life activities up to the present day.

Keywords : Cambered kilns, Pottery, KohKret

Corresponding Author : Assistant professor Vivat Phanyatrakul Faculty of Fine Arts Srinakharinwirot University Tel. 08 1657 2438 E-mail : vivatphanyatrakul@gmail.com

* Bachelor of Fine Arts, Master of Fine Arts, Otis College Of Art and Design, USA., Assistant Professor Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University

บทนำ

ชาวมอญนับเป็นชนชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดชาติหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอารยธรรมและภาษาเป็นของตนเองมาแต่โบราณ ซึ่งภาษาพูดของคนมอญนั้นจัดอยู่ในตระกูลมอญ-เขมร ผสมกัน (สุภรณ์ โอเจริญ, 2519) เดิมคนมอญตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ประเทศจีน และในเวลาต่อมาอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาในบริเวณตอนใต้ของลุ่มแม่น้ำอิรวดีหรือบริเวณพม่าตอนล่าง ชนชาติมอญเข้ามามีอิทธิพลอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิราวพุทธศตวรรษที่11-13 โดยตั้งชื่ออาณาจักรว่า อาณาจักรทวาราวดี (ส. พลายน้อย, 2544) อาณาจักรทวาราวดีนี้ถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก โดยมีศูนย์กลางความเจริญในระยะแรกหลายแห่งด้วยกัน เช่น สะเทิมหวันเท ทะเล และหงสาวดี เป็นต้น โดยนักประวัติศาสตร์บางท่านถือว่าเมืองสะเทิมนี้เป็นเมืองหลวงแห่งแรกของอารยธรรมมอญโบราณและสันนิษฐานว่า ในปัจจุบันที่ตั้งของอาณาจักรมอญโบราณคือ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่เป็นจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน (เจือ จันทร์ วงศ์พลกานันท์, 2549) และการอพยพเข้าสู่สยามของคนมอญในเมืองไทย ในฐานะคนพลัดถิ่นเกิดขึ้นในช่วง 3 ยุคสมัยที่สำคัญคือ สมัยอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีสาเหตุมาจากการที่บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะสงคราม การดำเนินชีวิตมีความยากลำบาก ชาวมอญถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบอยู่ตลอดเวลา จึงอพยพย้ายมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในแผ่นดินไทยหลายครั้ง ชาวมอญที่อพยพเข้ามายังไทยโดยมากเป็นชาวมอญจากเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญเป็นศูนย์กลางการค้า มีความอุดมสมบูรณ์ และมีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงถูกพม่าควบคุมอย่างเข้มงวด เช่น เมืองเมาะตะมะ เมืองมะละแหม่ง เป็นต้น เมืองเหล่านี้อยู่ใกล้ชายแดนไทย มีเส้นทางติดต่อค้าขายกับไทยมาแต่สมัยโบราณ ชาวมอญคุ้นเคยเส้นทางเหล่านี้ดี จึงสามารถเดินทางมาได้สะดวก เส้นทางการอพยพของชาวมอญเข้าสู่ไทยมีด้วยกัน 4 เส้นทาง ตั้งต้นจากเมืองเมาะตะมะ และเมืองมะละแหม่ง เส้นทางอพยพจากทิศเหนือ อพยพเข้ามายังเมืองตาก หรือเมืองระแหง ทางด่านแม่ละเมา

เกาะเกร็ดเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ชาวมอญเข้ามาตั้งถิ่นฐานการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาจากเตาหลังเต่าของชาวมอญเกาะเกร็ด ได้ทำการศึกษาที่บ้านลัดเกร็ด หมู่ที่ 1 กล่าวคือ บ้านลัดเกร็ดหรือบ้านมอญที่เป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานของชาวมอญที่เก่าแก่กว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงโดยเป็นชุมชนมอญที่อพยพมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีบ้านลัดเกร็ดในปัจจุบัน มีเนื้อที่ประมาณ 216 ไร่ สภาพแวดล้อมเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านทางทิศตะวันออก ซึ่งการตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายและอพยพของผู้คนตั้งแต่ในอดีตและก่อให้เกิดการผสมผสานและรับวัฒนธรรมจากต่างถิ่นเข้ามาในพื้นที่ แต่กระนั้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านลัดเกร็ดมีความแน่นแฟ้นในความสัมพันธ์ลักษณะเชิงเครือญาติ โดยเฉพาะหมู่ที่ 1 เพราะคนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ด้วยกันในหมู่ที่ 1 จะเป็นชาวมอญทั้งหมด ส่วนกลุ่มอื่น ๆ อาทิ คนไทยจะนิยมไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใน หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 สำหรับการจัดสรรพื้นที่ในการพำนักอาศัยบริเวณเกาะเกร็ดจะมีการจัดแบ่งพื้นที่ค่อนข้างเป็นสัดส่วนและชัดเจน บ้านลัดเกร็ดมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,024 คน จำแนกเป็นเพศชาย 480 คน เป็นเพศหญิง 544 คน จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 270 ครัวเรือน

ผู้คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและส่วนใหญ่อยู่ในวัยผู้สูงอายุ

สภาพชุมชนภายในบ้านลัดเกร็ดช่วงวันปกติระหว่างวันจันทร์-ศุกร์ดำเนินชีวิตไปตามครรลองเหมือนชุมชนชนบทไม่มีผู้คนจากภายนอกเข้ามาภายในชุมชนมากนักซึ่งแตกต่างจากวันเสาร์-อาทิตย์หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ ที่จะมีผู้คนจากภายนอกหรือกล่าวได้ว่าเป็นนักท่องเที่ยว เข้ามาในพื้นที่บ้านลัดเกร็ดจำนวนมาก รวมไปถึงพื้นที่ในหมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวมอญที่กระจายตัวออกไป เนื่องจากทางจังหวัดนนทบุรีมีการส่งเสริมในพื้นที่แห่งนี้เปิดเป็นพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำหน่ายอาหารเครื่องดื่มและสินค้าที่แสดงถึงวิถีชีวิต รวมทั้งการนำชมบ้านเรือนและวัดที่มีอยู่ในชุมชนที่สำคัญคือ การเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมในเรื่องการสืบทอดมรดกการทำเครื่องปั้นดินเผารูปแบบง่าย ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่และนำกลับไปเป็นของที่ระลึก (วิวัฒน์ ปัญญาตระกูล, 2559)

ภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาจากเตาหลังเต่าของชาวมอญเกาะเกร็ดภายในพื้นที่ชุมชนลัดเกร็ดมีเอกลักษณ์เฉพาะในส่วนของเตาหลังเต่าที่ใช้ในการเผาเครื่องปั้นดินเผา การศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อทราบถึงภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาและการก่อเตา การรวบรวมข้อมูลดังกล่าวจากการลงพื้นที่โดยการวิจัยภาคสนามได้พบและสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้และประสบการณ์จริงที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ทรงความรู้ในเรื่องของการปั้น การก่อสร้างเตา การควบคุมเตา การจัดเรียงเครื่องปั้นดินเผาเข้าไปในเตา รวมถึงทำหน้าที่จัดจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผามอญเกาะเกร็ดไปยังพื้นที่ต่าง ๆ การศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ดและเตาหลังเต่าที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สืบทอดให้ผู้สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการสร้างเตาหลังเต่าของชาวมอญเกาะเกร็ด

2) เพื่อศึกษาลักษณะเครื่องปั้นดินเผาจากเตาหลังเต่า

วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการเก็บข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในพื้นที่บ้านลัดเกร็ด (บ้านมอญ ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี) และดำเนินการตามวิธีดังนี้

1. **การรวบรวมข้อมูลเอกสาร** (Documentary Research) จากแหล่งทุติยภูมิต่าง ๆ ประกอบด้วยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชาวมอญที่เข้ามายังประเทศไทย เครื่องปั้นดินเผาและพื้นที่ของบ้านลัดเกร็ดและเกาะเกร็ดข้อมูลเอกสารและงานเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาเตาหลังเต่าของชาวมอญเกาะเกร็ดจากเอกสารทางราชการของทั้งตำบลและจังหวัดนนทบุรี

2. **ข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม** (Filed Research) ข้อมูลจากการวิจัยภาคสนามประกอบด้วย การลงพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูลจากรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ ข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) และ

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) กับผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการทำเครื่องปั้นดินเผา จำแนกได้เป็นการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในเรื่องของพื้นที่ ชุมชนบ้านลัดเกร็ดถึงสภาพลักษณะของเกาะ ที่ตั้งและจำนวนถิ่นฐานของผู้คนในพื้นที่ การสังเกตการทำเครื่องปั้นดินเผาที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าเตาจะมีรูปแบบที่เปลี่ยนไปแต่ยังคงลักษณะรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีทั้งรูปแบบเดิมและปรับประยุกต์รูปแบบผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของชาวมอญแห่งบ้านลัดเกร็ดถึงการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ที่มีการแลกเปลี่ยน พูดคุย ถึงประสบการณ์ และความทรงจำในอดีตที่เกี่ยวกับความรุ่งเรือง ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแต่ในอดีต การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกประกอบด้วยการสัมภาษณ์ ผู้สืบทอดในการทำเครื่องปั้นดินเผาทั้งด้านการผลิตและการวาดลวดลายเครื่องปั้นดินเผาจำนวน 8 คน ประกอบไปด้วย 1) ชูสวัสดิ์ ทรรทุรานนท์ 2) ไตรภพ จับบาง 3) สะท้าน งิ้วออก 4) สมใจ มากไอ 5) มะทอ มากไอ 6) ทองห่อ งิ้วออก 7) วิษณุ งิ้วออก 8) อภิสิทธิ์ ประดิษฐ์วงค์ ทั้งนี้การสัมภาษณ์ดำเนินไปทั้งในรูปแบบเป็นทางการ (formal interview) และไม่เป็นทางการ (informal interview)

3. การจัดทำภาพร่างเตาหลังเต่าหลังจากการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องที่มีประสบการณ์ในการทำเครื่องปั้นดินเผาจากเตาหลังเต่าของชาวมอญเกาะเกร็ดได้จัดทำภาพร่างเสมือนจริง (3D perspective) เพื่อจำลองให้เห็นลักษณะของเตาในอดีตที่ปัจจุบันยังคงพบเพียงร่องรอยที่ไม่สมบูรณ์ ภาพเสมือนจริงดังกล่าวจะช่วยทำความเข้าใจให้เห็นถึงวิธีการและขั้นตอนในการจัดเรียงเครื่องปั้นดินเผาเข้าไปในเตาการเผา รวมถึงการลำเลียงเครื่องปั้นดินเผาออกจากเตาเพื่อจัดจำหน่าย

ผลการวิจัย

ชาวมอญมีประวัติศาสตร์และความเป็นมาที่เกี่ยวข้องผูกพันกับประเทศไทยมาเป็นเวลายาวนาน สะท้อนออกมาให้เห็นได้จากวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี รวมถึงศาสนาและเศรษฐกิจต่าง ๆ ชาวมอญและชาวไทยมีความสัมพันธ์ลักษณะเชิงเกื้อกูลกันมานับตั้งแต่ชาวมอญ ผู้นำสมัยเจ้าพระยาโยธา (เจ่ง) ซึ่งเป็นผู้นำของชาวมอญ ในขณะนั้นเป็นช่วงสมัยกรุงธนบุรีโดยพระเจ้าตากสินได้โปรดให้พระยาเจ่งยกไพร่พลไปตั้งบ้านเรือนที่เกาะเกร็ด คอยทำหน้าที่ที่สกัดทัพพม่าที่ยกทัพมาทางทิศเหนือรวมทั้งดูแลด่านขนอนที่แขวงเมืองนนท์ในสมัยนั้น โดยชาวมอญที่ตั้งมั่นอยู่บริเวณนั้นได้อาสาช่วยเป็นพลทหารในการป้องกันศัตรู ที่ตั้งถิ่นฐานชาวมอญในอดีตเลือกตั้งถิ่นฐานในบริเวณริมแม่น้ำ คนในชุมชนหรือผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าว่า การตั้งถิ่นฐานริมน้ำก็เพื่อความสะดวกในการสัญจรไปมา โดยพื้นที่ของเกาะเกร็ดเองเป็นพื้นที่ที่ไม่มีส่วนใดติดกับผืนแผ่นดินใหญ่ การสัญจรทางน้ำจึงเป็นการคมนาคมทางเดียวที่สามารถเข้าถึงชาวชุมชนที่เกาะเกร็ดได้ รวมถึงส่งผลต่อวิถีชีวิตและการตั้งบ้านเรือนที่ทุกหลังคาเรือนจะมีเรือเป็นของตนเองและท่าน้ำไว้สำหรับเทียบเรืออยู่ในทุก ๆ หลังคาเรือน วิถีชีวิตของคนมอญที่เกาะเกร็ดในอดีตมีความสัมพันธ์กับคนภายนอกจากการใช้เรือเพื่อเข้าไปประกอบกิจธุระในเมืองนนทบุรีหรือหัวเมืองชั้นในอื่น ๆ หรือลำดับถัดมาเป็นการไปศึกษาต่อของกุลบุตรกุลธิดาของ

ชาวชุมชนในโรงเรียนที่สอนระดับสูงกว่าชั้นประถมศึกษา เนื่องจากในพื้นที่เกาะมีการสอนเพียงระดับชั้นประถมศึกษา แต่กระนั้นการศึกษาสำหรับบุตรหลานในช่วงก่อนไม่เป็นที่นิยมมากนัก เนื่องจากจำเป็นที่จะต้องให้บุตรหลานมาเป็นผู้ช่วยในการทำนาหรือเครื่องปั้นดินเผาเพื่อหารายได้สู่ครอบครัวด้วย

ในช่วงสมัย 50 กว่าปีที่ผ่านมา เครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดมีชื่อเสียงมาก โดยจะนิยมทำกันอย่างถ้วนทั่วทั้งในพื้นที่หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 ที่เป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของชาวมอญเท่านั้น วิถีชีวิตนอกจากการทำเครื่องปั้นดินเผา หลังจากการตั้งบ้านเรือนเป็นหลักอย่างเรียบร้อยแล้ว ชาวมอญจะสร้างวัดของตนเองขึ้นมา เพื่อปฏิบัติศาสนกิจตามความเชื่อด้านพระพุทธศาสนา วัดภายในพื้นที่เกาะเกร็ดมีด้วยกันทั้งสิ้น 4 วัด คือ วัดปรมัยยิกาวาส วัดเสาธงทอง วัดไผ่ล้อม และวัดฉิมพลีสุทธาวาส วัดในเกาะเกร็ดทั้ง 4 แห่ง

ซึ่งลักษณะสำคัญของวัดบางวัดจะสังเกตได้จากเสาหงส์ที่เป็นสัญลักษณ์ที่ชาวมอญได้จัดทำขึ้นมา เพื่อรำลึกถึงเมืองหงสาวดีนั่นเอง โดยชาวมอญที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์สยามนั้นมีกระจายอยู่ในที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบด้วย มอญเกาะเกร็ด และมอญสามโคก ซึ่งมอญทั้งสองพื้นที่คือ ชาวมอญที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร การประกอบอาชีพของชาวมอญทั้งสองพื้นที่เดิม คือ การทำเครื่องปั้นดินเผาและการค้าขายเครื่องปั้นดินเผาทางเรือกระแชงที่สืบเนื่องและเฟื่องฟูมากในช่วงระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา ชาวมอญได้สืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญามาตั้งแต่บรรพบุรุษ ต่างกันที่ปัจจุบันมอญสามโคกปัจจุบันไม่ได้มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เหลือเพียงซากเตาโอ่งอ่างที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของเครื่องปั้นดินเผาสามโคก ส่วนมอญเกาะเกร็ดนั้นได้มีการสืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าวมาสร้างชื่อให้กับชาวมอญที่เกาะเกร็ดจนปัจจุบัน เครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะโดดเด่นและนำมาประยุกต์ให้เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่สวยงาม คือ เครื่องปั้นดินเผารูปแบบหม้อน้ำลายวิจิตรและได้รับเกียรติให้เป็นตราประจำจังหวัดนนทบุรีสืบเนื่องมาถึงในปัจจุบัน และสันนิษฐานว่า ชาวมอญในพื้นที่เกาะเกร็ดเป็นชาวมอญที่อพยพมาจากกวานอาม่าน เมืองมะละแหม่ง ซึ่งความหมายของกวานอาม่าน แปลว่า บ้านช่างปั้น และชาวมอญในพื้นที่ยังคงสืบเนื่องอาชีพการทำเครื่องปั้นดินเผาตามรอยบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบันเพียงแต่จำนวนผู้ที่สืบทอดและรูปแบบมีการเปลี่ยนแปลงไป

ภาพที่ 1 ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดนนทบุรี

ที่มา : http://nonthaburi.go.th/49586.html

1) การศึกษาภูมิปัญญา การสร้างเตาหลังเต่าของชาวมอญเกาะเกร็ด

จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องที่มีประสบการณ์ในการทำเครื่องปั้นดินเผาจากเตาหลังเต่าของชาวมอญ

เกาะเกร็ด ทำให้สามารถจัดทำภาพร่างเสมือนจริง (3D perspective) (ภาพที่ 2) เพื่อจำลองให้เห็นความสมบูรณ์ของเตาหลังเต่าในลักษณะของเตาจากในอดีตที่พบเพียงร่องรอยที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งช่วยให้เห็นถึงกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาตั้งแต่ วิธีการก่อสร้าง ส่วนประกอบของเตาหลังเตาที่สมบูรณ์ ขั้นตอนการจัดเรียงเครื่องปั้นดินเผาให้มีสมดุลและไม่ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งหมด และการควบคุมอุณหภูมิไฟให้มีความเหมาะสมกับเตาขนาดใหญ่ อีกทั้งชนิดของเครื่องปั้นดินเผาและความเชี่ยวชาญของช่างปั้นที่ต้องอาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมมานานในการผลิตและการจัดจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา

ภาพที่ 2 ภาพจำลองเสมือนจริงเตาหลังเต่า

ที่มา : วิวัฒน์ ปัญญาตระกูล, 2558

การทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญในพื้นที่เกาะเกร็ดสืบทอดมาจากบรรพบุรุษชาวมอญที่อพยพเข้ามาในไทยตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ฉะนั้นเมื่อชาวมอญได้รับพระบรมราชานุญาตให้ตั้งบ้านเรือนบริเวณพื้นที่ปากเกร็ด จึงได้สร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยและผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยการทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ดในอดีตมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ทำขึ้นไว้ใช้เองและไว้ขายเครื่องใช้ประเภทสวยงามที่ทำขึ้นเป็นการพิเศษเพื่อมอบให้บุคคลสำคัญหรือไว้ใช้เองในโอกาสพิเศษ ปัจจุบันชาวมอญเกาะเกร็ดทำเครื่องปั้นดินเผาประเภทของใช้ในครัวเรือน ได้แก่ ครก อ่าง โอ่ง กระถางต้นไม้ เพื่อจำหน่ายแก่ประชาชนทั่วไปและของใช้ประเภทสวยงามต่าง ๆ เพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวอีกประเภทหนึ่ง (นาถวุฒิ พรึงลำภู, 2555) โดยเตาที่ใช้ในการเผาเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ดนั้นเรียกว่า เตาหลังเต่า ซึ่งเป็นเตาที่มีขนาดใหญ่และใช้แรงงานคนก่อสร้างจำนวนมากมีราคาในการก่อสร้างเตาสูงจึงต้องทำร่วมกันมากถึง 5-7 คน หรือจะกล่าวว่าหุ้นส่วน เพราะผู้ร่วมในการก่อสร้างคือ ผู้ที่จะนำเครื่องปั้นดินเผาที่ตนเองสร้างสรรค์ขึ้นมาร่วมเผาในเตาเดียวกันเตาหลังเต่าจึงเป็นชื่อเฉพาะของเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาเกาะ

เกร็ดและเป็นเตาที่มีขนาดใหญ่ที่สุด

เตาหลังเต่าเป็นชื่อเรียกเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่ที่ชาวเกาะเกร็ดนั้นเรียกกัน มีลักษณะที่แข็งแรงและมีอายุการใช้งานยาวนาน มีความยาวถึง 25-40 เมตร โดยมีส่วนที่กว้างที่สุดประมาณ 8-10 เมตร และส่วนที่สูงที่สุดประมาณ 5-10 เมตรโดยแต่ละเตาจะมีขนาดไม่แน่นอนตามแต่งบประมาณในการดำเนินการและพื้นที่ในการจัดตั้งเตาการก่อเตาของบ้านเกาะเกร็ดเป็นภูมิปัญญาชั้นสูงที่ต้องใช้ความรู้ความชำนาญโดยเริ่มตั้งแต่การทำอิฐ ต้องใช้อิฐใหญ่เผาสุกแล้วจึงไปใช้ก่อเป็นฐานเตาและตัวเตา ส่วนหลังเตาใช้อิฐดิบ เพราะต้องถากอิฐตามรูปโค้งของหลังเตา อิฐดิบจะทำได้ง่ายกว่า โดยขั้นตอนการก่อเตานั้นสามารถแบ่งได้เป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. **การก่อฐานเตา** เริ่มจากขุดพื้นดินเป็นร่องลึกประมาณ 80 เซนติเมตร กว้าง 80 เซนติเมตร ขุดตามรูปของฐานเตาแนวนอนที่วางไว้ ฐานเตาจะก่อสูงจากพื้นดินตามความลาดเอียงของพื้นภายในเตา ซึ่งลาดขึ้นจากปากเตาสู่ท้ายเตาประมาณ 15 องศา ความสูงของฐานเตาจึงเริ่มจากปากเตาฐานส่วนนี้สูงประมาณ 1 เมตร และลาดเอียงสู่ฐานปล่องท้ายเตาสูงประมาณ 3 เมตร การเรียงอิฐฐานเตาและผนังของพื้นนั้น ต้องก่ออิฐให้มีความมั่นคงและแข็งแรงพอที่จะรับน้ำหนักของเตาได้ ถ้าไม่เช่นนั้นเตาจะทรุดและพังได้เพราะเตาที่มีขนาดใหญ่ต้องรับน้ำหนักทั้งตัวเตาและเครื่องปั้นจำนวนมากที่นำมาเผาภายในเตา วิธีการเรียงอิฐทำฐานเตา ใช้อิฐวางเรียงกันถึง 4 ก้อน ในแถว ๆ หนึ่ง เรียงไขว้กันเช่นนี้ตลอด ความยาวของฐานเตา และก่ออิฐเรียงความยาวของอิฐปิดด้านนอกของฐานเตาอีกชั้นหนึ่งด้วยการใช้อิฐเรียงไขว้กัน 4 ก้อน ตลอดแถว ฐานเตาจึงมีความหนากว่าตัวเตาและหลังเตามาก ทั้งนี้ เพื่อความมั่นคงแข็งแรงของเตาดังกล่าว

2. **การทำพื้นเตา** เมื่อก่อฐานเตาแล้ว ต้องนำดินมาถมอัดแน่นพื้นภายในฐานเตา จากนั้นจึงก่อผนังเตาและส่วนบนคือ หลังเตาต่อไป พื้นภายในเตามี 3 ระดับ ดังนี้

ระดับแรก เป็นเรือนไฟ (Fire Box) อยู่บริเวณปากเตาเข้าไปในเตาประมาณ 1.50 เมตร ระดับพื้นเรือนไฟนี้มีระดับเดียวกับพื้นดินหน้าเตาเป็นที่เผาเชื้อเพลิง คือ ฟืนที่เผาเครื่องปั้นภายในเตา

ระดับที่สอง พื้นเตาที่ยกขึ้นสูงต่อจากเรือนไฟเป็นพื้นเตาที่ใช้วางเครื่องปั้นเพื่อทำการเผา พื้นเตาระดับที่สองนี้จะสูงกว่าพื้นเรือนไฟประมาณ 1 เมตร ต้องก่ออิฐสูงประมาณ 1 เมตร เป็นผนังขวางตัวเตา แยกพื้นที่ของเรือนไฟกับพื้นเตาระดับที่สองให้สูงกว่าพื้นเรือนไฟ พื้นเตาส่วนที่สองนี้จะลาดขึ้นจากผนังแบ่งกั้นเรือนไฟสู่กลางเตา ความลาดเอียงประมาณ 15 องศา

ระดับที่สาม เป็นพื้นภายในเตาส่วนท้ายที่เริ่มจากกลางเตาสู่ท้ายเตา จนถึงประตูของปล่องภายในเตา ความลาดเอียงของพื้นเตาส่วนที่สาม คือ ระดับกลางเตา เนื่องจากความลาดเอียงของหลังเตาจากส่วนหลังเตาที่สูงที่สุดตรงกลางเตาจะลาดเอียงลงสู่ท้ายเตา พื้นเตาส่วนนี้จึงมีความลาดเอียงเพียงประมาณ 10 องศา ตามความลาดเอียงของหลังเตาที่ลาดเอียงลงท้ายเตา การก่อปล่องไฟซึ่งน้อยกว่าความลาดเอียงของพื้นเตาระดับที่สอง เนื่องจากเป็นเตาเผาที่มีระบบความร้อนแบบเฉียงขึ้น พื้นเตาจึงต้องทำให้ลาดเอียงจากปากเตาสู่ท้ายเตาดังกล่าว ความร้อนจะได้กระจายจากเรือนไฟปากเตาแล้ว ลอยเฉียงขึ้นตามการลอยตัวของอากาศที่นำความร้อนไปออกที่ปล่องท้ายเตา ความ

ร้อนจะกระจายไปได้ตลอดภายในเตา

3. **การก่อผนังเตา** เมื่อก่อฐานเตาและทำพื้นเตาแล้ว จึงนำไม้ไผ่มาทำเป็นโครงภายในตามรูปและขนาดเตา แล้วก่ออิฐภายในโครงไม้ไผ่ขึ้นไปตามโครงไม้ไผ่จนเป็นรูปผนังเตา ช่างก่อเตาที่ชำนาญบางคนจะไม่ใช้โครงไม้ไผ่ แต่จะก่อขึ้นรูปเตาโดยตรง การเรียงอิฐก่อผนังเตาใช้วิธีเรียงอิฐแบบทำเป็นลิ่มเรียงซ้อนตามแนวนอนจากล่างขึ้นบนแบบก่อผนังบ้าน และรอยต่อของอิฐแต่ละชั้นต้องไขว้สลับกัน เนื่องจากผนังเตามีความโค้งทั้งตามยาวและโค้งส่วนบนต่อเนื่องกับหลังเตา จะต้องถากอิฐให้ได้รูปวางซ้อนอัดแน่นแนบสนิทตามความโค้งของเตา การเรียงอิฐเช่นนี้อิฐแต่ละแผ่นจะทำหน้าที่เป็นลิ่มไปด้วย ซึ่งจะทำให้เตามีความแข็งแรงมั่นคงมาก ผนังเตาจะก่อเป็นสองชั้น กล่าวคือ เมื่อก่อผนังเตาชั้นในแล้วต้องก่อผนังเตาชั้นนอกหุ้มผนังเตาชั้นในอีกชั้นหนึ่ง ความหนาของผนังเตาจึงมีความหนาเท่ากับฐานเตา ทำให้ผนังเตามีความหนาแข็งแรงและมีอายุการใช้งานนาน (ภาพที่ 3)

4. **การก่อหลังเตา** เมื่อก่อผนังเตาเรียบร้อยแล้ว จึงก่อส่วนที่เป็นหลังเตา การก่อหลังเตามีความยาก เพราะต้องก่อให้มีความโค้งรูปเหมือนประทุนเรือ ส่วนอิฐที่ใช้ก่อหลังเตาจะใช้อิฐดิบ เพราะต้องถากแต่งให้ได้รูปตามความโค้งของหลังเตาส่วนช่างก่อเตาที่ต้องการก่อหลังเตาด้วยอิฐสุกจะปั้นอิฐให้ได้รูปตามที่ต้องการและนำไปเผาเป็นอิฐสุก เมื่อนำมาก่อเป็นอิฐสุกจึงไม่ต้องถากมาก เพราะได้ปั้นอิฐตามรูปที่ต้องการไว้แล้ว

ภาพที่ 3 เตาที่ยังสามารถใช้งานได้

ที่มา : (วิวัฒน์ ปัญญาตระกูล, 2558)

การเรียงอิฐแต่ละก้อนจะวางซ้อนกันตามความโค้ง อิฐแต่ละก้อนจะทำหน้าที่เป็นลิ่มสลักยึดหลังเตาไปในตัวด้วย มีการกระจายการยึดตัวของอิฐทุกแผ่นให้แนบแน่นทั่วถึงกันตลอดหลังเตา การวางอิฐก้อนสุดท้ายนี้ ช่างก่อเตาให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ต้องมีพิธีไหว้ครูก่อนจึงวางอิฐก้อนสุดท้าย

5. **การก่อปล่องไฟ** ชาวมอญเรียกว่า “ดุ๊ดเปลีย” ปล่องไฟจะยื่นจากท้ายเตาต่อจากส่วนที่ทำเป็นประตูท้ายเตาหน้าปล่องไฟภายในเตาด้วย การก่ออิฐซ้อนรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดของปล่องกว้างประมาณ ด้านละ 2 เมตร สูงประมาณ 4 เมตร จากพื้นฐานเตา ที่ฐานของปล่องก่ออิฐล้อมฐานปล่องด้านนอกไว้อีกชั้นหนึ่ง เพื่อเพิ่มความแข็งแรงของปล่อง ตรงท้ายปล่องระดับพื้นภายในเตาติดกับส่วนที่เป็นฐานเตา ทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาด 25×25 เซนติเมตร เพื่อเป็นที่ระบายความร้อน ลักษณะเตาภายนอกด้านหน้าจะเป็นปากเตาซึ่งทำเป็นประตู

โค้งคล้ายรูปสามเหลี่ยม สูงประมาณ 3 เมตร ด้านล่างติดกับพื้นดิน ปากเตาด้านล่างกว้างประมาณ 2 เมตร ปากเตาอยู่ด้านหน้าของเรือนไฟเป็นทางขนเครื่องปั้นเข้าและออกจากเตาโดยภายนอกเตาทั้งสองข้างจะก่อผนังอิฐเป็นปีกนกจากตัวผนังเตาไปชนเสาอาคารที่สร้างคลุมเตามายันกับผนังเตาเพื่อยึดเตาให้มั่นคง ตรงกลางใกล้ขอบบนของผนังปีกนกนี้แต่ละด้านจะทำเป็นช่องไว้ทั้งสองด้าน ด้านละ 1 ช่อง เป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาด 20x20 เซนติเมตร เป็นที่วางสำหรับเครื่อง เช่น เตาเมื่อทำพิธีเซ่นเตา (นาถวุฒิ พรึงลำภู, 2555) โดยปีกนกทั้งสองข้างที่ยื่นออกมาข้างเตานี้ มอญเรียกว่า “กะโตเจิญก์” แปลว่า “หูช้าง” ถ้ามองรูปเตาของมอญทางด้านหน้าและด้านข้างแล้วจะเหมือนช้างกำลังนอนหมอบอยู่ ตัวเตาซึ่งป้อมและป่องตรงกลางความโค้งที่กลางหลังเตา ด้านหน้ามีปีกกางอยู่สองข้าง จึงดูเหมือนหูช้างแต่ยังมีข้อถกเถียงหลายประการเกี่ยวกับการเรียกชื่อเตา เพราะมีผู้เรียกเตามอญว่า “เตาหลังเต่า” หรือเตาประทุนเรือ ซึ่งไม่ตรงกับลักษณะเพดานหลังเตาเพราะด้วยความที่หลังเตามอญมีลักษณะโค้งแบบหลังช้าง ไม่แบนแบบหลังเต่า ทำให้มีคำเรียกเตาลักษณะนี้หลายรูปแบบตามแต่ลักษณะการมองของแต่ละบุคคล (ภาพที่ 4)

การก่อเตาจะใช้โคลนผสมทรายละเอียดเป็นตัวประสาน และเมื่อก่อเสร็จแล้วใช้โคลนฉาบทาให้หนาทั่วตลอดทั้งภายในและภายนอกเตา รวมทั้งที่ปล่องด้วย สัดส่วนต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ เป็นสัดส่วนเฉพาะของเตาขนาดใหญ่ ถ้าเป็นเตาขนาดเล็กสัดส่วนต่าง ๆ ลดลงตามขนาดของเตานั้น ๆ ขนาดของเตาที่มีขนาดใหญ่หรือเล็กจะกำหนดกันด้วยจำนวนโอ่งใหญ่ที่จะนำเข้าเผาในเตาได้ว่า มีจำนวนเท่าใด เตาขนาดใหญ่สามารถเผาโอ่งใหญ่ได้ 180 ใบ ขนาดของโอ่งใหญ่มีความกว้างขนาดสองคนจับมือกันโอบรอบ มีความสูงประมาณ 70 เซนติเมตร การเผาเครื่องปั้นแต่ละครั้ง ยังมีเครื่องปั้นชนิดอื่น ๆ เช่น โอ่ง ที่มีขนาดเล็กกว่าโอ่งใหญ่ อ่าง และครก อีกเป็นจำนวนมากที่สามารถนำเข้าเตาเผาได้พร้อมกับโอ่งขนาดใหญ่ในคราวเดียวกัน เป็นต้น (พิศาล บุญผูก, 2550)

ภาพที่ 4 ซากเตาหลังเต่าที่ยังปรากฏให้เห็นอยู่ในบ้านลัดเกร็ด

ที่มา : วิวัฒน์ ปัญญาตระกูล, 2558

2) ลักษณะเครื่องปั้นดินเผาจากภูมิปัญญาชาวมอญเกาะเกร็ด

ภูมิปัญญาในการทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ด ภายในเตาเผาที่ได้ชื่อว่า เตาหลังเต่าที่สืบทอดกันมาแต่เดิมนั้น จะมีขนาดและรูปแบบแตกต่างกันตามลักษณะของการใช้งาน ตั้งแต่ขนาดใหญ่จนถึงขนาดเล็ก มีทั้งการตกแต่งลวดลายแบบเรียบง่ายไปจนถึงแบบลวดลายประณีตสวยงาม เครื่องปั้นดินเผาที่ทำขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันมักจะเป็นแบบเรียบง่ายหรือมีการสลักลวดลายบ้างเล็กน้อย เช่น โอ่ง อ่าง ครก กระปุก โอ่งพลู เป็นต้น

ส่วนเครื่องปั้นดินเผาที่ทำขึ้นเพื่อมอบแก่บุคคลสำคัญหรือทำขึ้นใช้เองเป็นการพิเศษมักจะมีขนาดเล็กกว่าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น หม้อน้ำ กระปุก เป็นต้น

เครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่

โอ่ง เครื่องปั้นดินเผาประเภทนี้จะผลิตโดยคำนึงถึงประโยชน์ในการใช้สอย รูปทรง และความมั่นคงแข็งแรงของผลิตภัณฑ์ ต่างกันออกไปที่ความสูง 70 เซนติเมตร 60 หรือ 30 เซนติเมตร (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 โอ่ง

อ่าง เครื่องปั้นดินเผาที่มีรูปทรงกลม ปากกว้าง ไม่สูงมากนัก ก้นตัดแบน ขอบแบนเรียบไม่กลมเหมือนขอบโอ่ง เหมาะแก่การใช้สอยในงานครัวและงานบ้าน ชื่อเรียกของอ่างในแต่ละขนาดนั้นจะเรียกชื่อตามประโยชน์ใช้สอยและชื่อเฉพาะ (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 6 อ่าง

อ่างกะเทิน หรืออ่างกุชชาที่มีลักษณะตัวอ่างโค้ง ใต้ขอบอ่างงุ้มเข้า ก้นอ่างตัดแบนขอบแบนสูงประมาณ 15 เซนติเมตร ปากขอบอ่างกว้างประมาณ 55 เซนติเมตร อ่างกะเทินหรืออ่างกุชชาจะมีไว้สำหรับใช้ยีแป้งขนมจีน (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 อ่างกะเทิน

อ่างปลาร้า มีไว้สำหรับใช้ครอบโอ่งใหญ่หรือโอ่งขนาดกลางแทนฝาโอ่ง หรือสำหรับหมักปลาร้า มีรูปทรงลักษณะ คือ สูงประมาณ 15 เซนติเมตร ปากขอบอ่างกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ก้นอ่างตัดแบน ตัวอ่างจากขอบ (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 อ่างปลาร้า

ภาพที่ 9 ครกซึ่งเป็นไม้เบญจพรรณ

ที่มา : วิวัฒน์ ปัญญาตระกูล, 2558

ครก ภาชนะที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในการตำ บดละเอียด มีขนาดที่หลากหลายและมีรูปทรงเฉพาะอยู่ 2 แบบ คือ รูปทรงแบบครกตีนช้าง และรูปทรงแบบครก ได้แก่ รูปทรงครกตีนช้าง และรูปทรงครกระฆัง (ภาพที่ 9)

การเผาเครื่องปั้นดินเผาของชาวเกาะเกร็ดใช้ฟืนเป็นหลัก ในอดีตจะมีการสั่งฟืนจากชาวมอญที่สามโคก บางกระดี่ แล้วจึงส่งมายังพื้นที่หมู่ที่ 1 บ้านลัดเกร็ด โดยฟืนที่ได้จะเป็นฟืนจากไม้ตาตุ่ม และไม้แสม ซึ่งเป็นไม้เบญจพรรณ มีราคาสูง โดยเวลาสั่งซื้อฟืนในแต่ละรอบจะเหมาฟืนมาเป็นลำเรือ แต่ภายหลังราคาฟืนสูงขึ้นตามลำดับเวลาชาวมอญที่ทำเครื่องปั้นดินเผาที่นี่จึงเปลี่ยนมาใช้เศษไม้ หรือเรียกว่าไม้หลาในการเผาแทน โดยสามารถหาซื้อได้ตามโรงงานหรือโรงไม้ที่เหลือจากการเลื่อย ไม้หลา จะมีหน่วยเป็นหลาโดย 1 หลาจะเป็นกองไม้ 1 กองที่มีความสูงและความยาว 90×90 เซนติเมตร จากคำบอกเล่าของ ทองห่อ งิ้วออก ได้เล่าว่า

*"**ฟืนตาตุ่ม ฟืนแสม และฟืนหลาจะมีวิธีการใช้ไม่เหมือนกัน โดยฟืนหลาจะไว้ใช้ใน** การเผาช่วงแรกเพื่อเป็นการสุมไฟ โดยจะต้องค่อย ๆ เพิ่มความร้อนภายในเตาจะเพิ่ม**ทันทีทันใดไม่ได้** จึงค่อย ๆ ให้ฟืนไหม้ทีละน้อย ๆ เพราะช่องที่เอาไว้ใส่ฟืนหลามีขนาดเล็กมาก หลังจากนั้นจึงใส่ฟืนตาตุ่มหรือฟืนแสมเพื่อเร่งไฟ โดยฟืนตาตุ่มมีคุณสมบัติพิเศษคือ ลุกไหม้เร็ว ให้ความร้อนสูง ไม่เป็นถ่าน มีแต่ขี้เถ้าเมื่อเผาไหม้แล้ว ใช้เวลาเผา 1-2 วัน"*

อภิปรายผล

ภูมิปัญญาชาวมอญในการสืบเนื่องการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในปัจจุบันนั้น มีการปรับเปลี่ยนจากการใช้เตาหลังเต่าตามรูปแบบเดิมมาเป็นการใช้เตาแก๊สจากหน่วยราชการที่มาส่งเสริมและสนับสนุนในการรวมกลุ่มของผู้ประกอบการทำอาชีพเครื่องปั้นดินเผา การปรับเปลี่ยนหรือพยายามนี้เป็นความพยายามเพื่อคงรูปการรักษาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ดไว้เนื่องจากเตาหลังเต่า ซึ่งมีขนาดใหญ่ดังกล่าวแล้วไม่มีการใช้งานมาต่อเนื่องกว่า 20 ปี เตาที่คงสภาพไว้ใช้ได้ยังคงมีเพียง 2 เตา ในพื้นที่หมู่ที่ 1 แต่เครื่องปั้นดินเผาที่เคยผลิตเป็นสิ่งของเครื่องใช้กลับกลายเป็นสิ่งของที่ผลิตเพื่อความสวยงาม และมีลักษณะรูปทรงลวดลายที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มลูกค้าให้มากขึ้นไม่ใช่การผลิตภาชนะเครื่องใช้ที่ใช้ในชีวิตประจำวันตามแบบเดิม ส่งผลต่อผู้สืบทอดอาชีพในการทำเครื่องปั้นดินเผาด้วยมองว่า ภาวะรายได้เศรษฐกิจในปัจจุบันไม่พอในการดำรงชีวิต อีกทั้งบุตรหลานได้ไปประกอบอาชีพในเมืองมากกว่า เนื่องจากมีอาชีพที่มั่นคง จึงเป็นแนวโน้มของการสูญหายของเครื่องปั้นดินเผาจากภูมิปัญญาชาวมอญเกาะเกร็ดและสืบทอดในการใช้เตาหลังเต่ามาจนถึงในปัจจุบันซึ่งเตาหลัง

เต่าในปัจจุบันยังคงเหลือร่องรอยเพื่อเป็นการบอกเล่าถึงลักษณะชีวิตของชาวมอญเกาะเกร็ดในอดีต ดังเช่นกับพิพิธภัณฑ์และพื้นที่เชิงวัฒนธรรมที่มีชีวิตสืบเนื่องให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวละสืบทอดมาในปัจจุบัน

ช่วง พ.ศ. 2495 เป็นต้นมา ช่างปั้นหลายคนในพื้นที่เกาะเกร็ดได้ก่อเตาเผาแบบเตาหลังเต่าขนาดเพียงครึ่งหนึ่งของเตาหลังเต่าขนาดใหญ่ บรรจุเครื่องปั้นดินเผา อย่างเช่น โอ่งขนาดใหญ่ได้ประมาณ 100 ใบ ใช้สำหรับเผาเครื่องปั้นได้เพียงจำนวนหนึ่ง ทั้งนี้เพราะการเผาเครื่องปั้นในเตาหลังเต่าขนาดใหญ่ต้องใช้เวลานานกว่าจะปั้นได้เต็มเตา ถึงแม้การเผาเตาใหญ่จะสร้างรายได้มากกว่าเตาเล็ก แต่รายได้ที่เกิดขึ้นต้องใช้เวลาหลายเดือน โดยปกติถ้าเผาเตาใหญ่ปีหนึ่งจะเผาได้ 2-3 เตา ส่วนการเผาเตาเล็กจะเผาได้ปีละ 4-5 เตาซึ่งสามารถสร้างรายได้หมุนเวียนได้คล่องตัวกว่า อีกทั้งเครื่องปั้นที่เผาในเตาหลังเต่าขนาดเล็กนี้ยังสามารถเผาเครื่องปั้นอย่างโอ่ง อ่าง ครก และกระปุก ดังเช่นการเผาในเตาหลังเต่าขนาดใหญ่ แค่ปริมาณเครื่องปั้นที่สามารถบรรจุได้ภายในเตาลดลง

ช่วง พ.ศ. 2505 การค้าขายจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดลดลง โดยเฉพาะโอ่งขนาดใหญ่ เพราะในช่วงเวลานั้นโอ่งราชบุรีเข้ามาเป็นคู่แข่งทางการค้า สามารถครองตลาดการค้าเครื่องปั้นดินเผา เพราะมีราคาที่ถูกกว่า ทำให้ชาวมอญเกาะเกร็ดต้องเลิกการผลิตโอ่งขนาดใหญ่ไป หลงเหลือแต่การผลิตโอ่งเล็ก อ่าง ครก จนต่อมาเหลือครกเพียงอย่างเดียว เพราะครกเกาะเกร็ดแข็งแรงทนทานมาก จึงเรียกเตาหลังเต่ารุ่นนี้ว่า “เตาครก”

เครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ดมีเอกลักษณ์พิเศษที่แตกต่างจากท้องที่อื่นคือ เป็นเครื่องปั้นดินเผาประเภทเนื้อเครื่องดินไม่เคลือบ มีความพรุนตัวมาก (earthenware) สีส้มอ่อนจนถึงสีแดง ที่เป็นสีดำมีบ้างเล็กน้อย เครื่องปั้นดินเผาสีดำนี้ดินที่ใช้ปั้นจะผสมแกลบลงในเนื้อดิน และเผาด้วยไฟแรงสูงมาก เดิมที่การทำเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดในสมัยก่อนนั้นทำจากดินเหนียวที่สามารถหาวัตถุดิบได้จากในเกาะเกร็ดเองผสมกับทรายริมแม่น้ำที่หาได้ทั่วไปในบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา จึงนำมานวดให้เข้ากันแล้วจึงขึ้นโครง แกะสลักลวดลายและเผาในเตาเผาแบบเตาหลังเต่า ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวมอญดั้งเดิม โดยเตาเผาแบบเตาหลังเต่าจะเป็นเตาเผาระบบความร้อนขึ้นข้างบน มีช่องใส่ฟืนอยู่ด้านหน้า ใช้ฟืนจากไม้เบญจพรรณและไม้จากป่าชายเลนในการเผา ปัจจุบันดินเหนียวที่มีคุณภาพเหมาะสมในการทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ดนั้นหายาก ช่างปั้นจึงต้องสั่งซื้อดินเหนียวจากภายนอกเกาะเกร็ด บริเวณใกล้เคียง และจังหวัดปทุมธานีมาใช้ และส่วนใหญ่จะไม่เผาในเตาเผาแบบเตาหลังเต่าแบบเดิมแล้ว เพราะเตาเผาเหล่านั้นเก่ามาก ชำรุดทรุดโทรมยากแก่การบูรณะหรือสร้างขึ้นใหม่ และประสบปัญหาด้านค่าใช้จ่ายในการทำ ทั้งทางด้านแรงงานคนและค่าฟืน จึงเปลี่ยนมาใช้เตาเผาในลักษณะแบบเตากระถางหรือเตาแก๊สแทน (อลิสา รามโกมุท, 2556: 80) ปัจจุบันมีเพียงเครื่องปั้นดินเผาที่ยังปรากฏในรูปแบบของเครื่องปั้นชิ้นเล็กที่ไว้สำหรับเป็นที่ระลึกของชำร่วย ส่วนเตาเผาแบบเตาหลังเต่าที่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างชื่อเสียงให้แก่เครื่องปั้นดินเผาชาวมอญเกาะเกร็ดในอดีตที่ผ่านมา หลงเหลือเพียงร่องรอยซากวัตถุขนาดใหญ่ที่ทิ้งร้างไว้ไม่ได้ใช้งาน

ต่อมาเตาหลังเต่าขนาดใหญ่ถูกลดบทบาท

และความสำคัญลง เพราะการเข้ามาของพลาสติกและคู่แข่งทางการค้า เช่น โอ่งราชบุรี เป็นต้น กระทบต่อการทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญในพื้นที่เกาะเกร็ดด้วยพลาสติกมีราคาถูก และทนทาน ทำให้ความนิยมในการใช้เครื่องปั้นดินเผาลดลงไปจากในสมัย 50 ปีที่ผ่านมา แตกต่างจากเมื่อครั้งเครื่องปั้นดินเผาเฟื่องฟู การผลิตออกมามากเพียงใดก็สามารถจำหน่ายได้ โดยมีผู้มารอรับซื้อถึงหน้าเตา บางครั้งมาเหมาหมดตั้งแต่ยังปั้นหรือขณะเผาเลยทีเดียว การปรับเลี่ยน เพื่อการคงอยู่ของเครื่องปั้นดินเผาคือ การก่อเตาให้มีขนาดเล็กลง เพื่อเป็นการประหยัดต้นทุนการผลิตและเวลา เพราะขนาดเตาเล็กลง จะทำให้การปั้นเครื่องปั้นในแต่ละครั้งเพื่อเข้าเตาเผามีปริมาณลดลง เครื่องปั้นดินเผาเต็มเตาเผาเร็วขึ้น และนำมาขายได้เร็วขึ้น แม้จะมีปริมาณน้อยกว่าเดิม แต่เกิดการสร้างรายได้หมุนเวียนได้คล่องตัวขึ้น โดยในสมัยที่เป็นยุครุ่งเรืองของเครื่องปั้นดินเผานั้น จะใช้เตาหลังเต่าที่มีขนาดใหญ่มาก ถึงขั้นที่สามารถจุโอ่งขนาดใหญ่ได้ถึง 200 โอ่ง และยังมีเครื่องปั้นชิ้นเล็ก ๆ อีกนับร้อยชิ้นรวมเข้าไปในการเผาเตาได้ด้วยในคราวเดียวกัน

การลดขนาดลงของเตาคือ ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เครื่องปั้นดินเผาจากเกาะเกร็ด เหลือจำนวนไม่มาก ส่งผลให้ช่างปั้นหลายคนต่างตัดสินใจที่จะยุบเตาให้มีขนาดเล็ก รวมทั้งปัจจัยทางด้านวัตถุดิบ เพราะดินหาได้ยากขึ้น มีราคาสูง ประกอบกับฟืนที่หายากและที่แย่ที่สุดคือ การแข่งขันกันมากขึ้นในธุรกิจการค้าเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผา ทำให้ความนิยมในการใช้เครื่องปั้นดินเผาลดน้อยลงไป โดยเฉพาะโอ่งราชบุรีเข้ามาเป็นคู่แข่งทางการค้า สามารถครองตลาดการค้าเครื่องปั้นดินเผาได้แทบทั้งหมดทำให้ต้องเลิกการผลิตโอ่งขนาดใหญ่

หลังจากวิกฤตการณ์ที่กล่าวมาเครื่องปั้นดินเผาค่อย ๆ ลดระดับความนิยมลงแต่ยังสามารถจำหน่ายไปได้เรื่อย ๆ เหล่าช่างปั้นที่มีฝีมือหลายคนต่างเสียชีวิตไปบ้างหมดกำลังใจและล้มเลิกกิจการไปในที่สุด แต่ยังคงเหลือช่างปั้นที่มีฝีมืออยู่บ้างจนมาถึงช่วง พ.ศ. 2538 ที่เกิดอุทกภัยน้ำท่วมกรุงเทพฯ และปริมณฑลอย่างหนัก พื้นที่เกาะเกร็ดเป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง เตาเผาเองได้รับผลกระทบไปด้วย มีเตาเผาหลายเตาที่ถูกน้ำกัดเซาะจนพังทลายลงมา ในช่วงเวลาหลังน้ำลดเพราะตัวอิฐมอญที่ใช้ทำเตาเผาได้รับความชื้นจนไม่สามารถเผาเครื่องปั้นดินเผาต่อได้ บ้างซ่อมแซมเพื่อให้กลับมาใช้ได้เหมือนเดิม บางเตาถูกปล่อยทิ้งร้างให้เห็นเป็นมรดกความรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน

จนมาถึงช่วง พ.ศ. 2554 ได้เกิดเหตุอุทกภัยขึ้นอีกครั้ง ครั้งนี้ทวีความรุนแรงมากกว่าครั้งก่อน มีน้ำขังในพื้นที่นานตลอดระยะเวลา 4 เดือนทำให้เตาส่วนใหญ่ที่ยังใช้ได้ต่างได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมเกือบทุกเตา และวิกฤตการณ์ในครั้งนี้ทำให้เตาเผาหลาย ๆ เตาชำรุดหักพัง เหลือเตาเผาที่สามารถเผาเครื่องปั้นได้จริงเพียง 1-2 เตาเท่านั้น ในพื้นที่หมู่ที่ 1 ซึ่งคือ เตาเผาของนายชูสวัสดิ์ ทรรทุรานนท์ และเตาเผาของนายทองห่อ งิ้วออก (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 นายชูสวัสดิ์ ทรรทุรานนท์ผู้สืบทอดกิจการโรงปั้นดินเผา
ที่มา : วิวัฒน์ ปัญญาตระกูล, 2558

ในปัจจุบันผู้ประกอบการเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่เกาะเกร็ดต่างไม่ได้ใช้เตาเผาแบบเตาหลังเต่าเช่นในอดีตหากแต่ใช้เตาแก๊ส ที่ได้รับสนับสนุนจากราชการ องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกร็ด ด้วยเตาแบบใหม่นี้ทำให้เครื่องปั้นจะสุกและแข็งตัวเร็ว แต่เตาแก๊สมีราคาแพง และหากมิได้ใช้ต่อเนื่องจะทรุดโทรมดังเช่นเตาเผาแบบเตาหลังเต่า ภูมิปัญญาของชาวมอญเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ผู้สืบทอดการผลิตที่ยังมีจำนวนหนึ่ง แม้รูปแบบเครื่องปั้นจะเปลี่ยนแปลงทั้งขนาดและรูปแบบ แต่ผู้สืบทอดที่อยู่ในวิถีวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาแบบมอญเกาะเกร็ดนั้น ยังมีความตระหนักในคุณค่าแห่งความเป็นมอญผ่านสำนึกของวัฒนธรรมทางวัตถุ (tangible culture) ฉะนั้น การศึกษาในลำดับถัดไปหน่วยงานท้องถิ่นและจังหวัดควรศึกษาเพิ่มเติมถึงมอญในยุคแห่งความเฟื่องฟูผ่านความคิดและการแสดงออกของชาวมอญเกาะเกร็ดต่อไป

References

Bibliography

Alisa, R. (2013). *Koh Kret: Life of a Mon Community, Ancient Klins: Comparison between The Kohkret's cambered kilns and the Srisatchanalai's pottery kilns.* Bangkok: Department of Fine Arts.

Juajan, W. (2006). *"Identity Construction of Mon Women at the Thai-Burma Border and their Interactions with the Burmese and the Thai : The case of a Mon Community in Kanchanaburi Province"*. (Master's thesis, Faculty of Sociology and Anthropology, Graduate School, Thammasart University). (in Thai)

Nartawut, P. (2012). *A Study of Ko Kret Terracotta Wisdom of Nonthaburi Province for Thai Landscape Design: Case study of Bangphlat Resort.* (Master's thesis, Faculty of Fine Arts program in Innovation Design, Graduate School, Srinakharinwirot University). (in Thai)

Pisarn, B. (2007). *Nonthaburi Earthenware.* Nonthaburi: Sukhothai thammathirat Open University. (in Thai)

S. Plainoi. (2001). *Story of the Mon-Raman*.Second edition. Bangkok: Pimpkum Publishing. (in Thai)

Suporn, O. (1976). *The Mons in Thailand: An Analysis of their Status and Role in Thai Society from the Mid Ayudhya to the Early Ratanakosin Period.* (Master's thesis, Department of History, Graduate School, Chukalongkorn Unviersity). (in Thai)

Vivat, P. (2016). *A Study of the Preservation of the Cambered Kilns of Mons, Kohket Island.* Bangkok: Faculty of Fine arts, Srinakharinwirot University. (in Thai)